

□ Край наш поліський

СЕЛО ІЗ ДИВО-НАЗВОЮ НЕТРЕБА

На високому живописному лівому березі Горині, майже зливаючись із Великими Цепцевичами, неподалік знаменитого на всю Україну урочища Скочище, розкинулося село Нетреба. Півтори сотні чепурних будинків немов потопають у зелені садків. З півночі, на віддалі кілометра, село обступає мішаний ліс. А з півдня Нетребу підмивала річка Горинь, утворюючи мальовничі круті береги. У другій половині 1975 року рукотворним каналом вирівняли русло ріки, а кручі перетворили на пологі схили...

ОДНА з легенд розповідає, що цю місцину заселили вихідці з сусіднього села Тутовичі, заснованого в XVI столітті на протилежному березі Горині. Тамтешній пан Лінтовський суворо обходився з селянами. Тих, що не могли або не хотіли робити, силоміць відселяв на зарослий лісом і різнотрав'ям лівий берег річки, а всім знайомим пояснював: «Вони мені не треба». Так і виникло село Нетреба – поселення «не потрібних пану людей». А першими поселенцями, за тими ж переказами, у 1839 році стали двоє Катруків – Андрій і Федір.

Давньої письмової згадки, яка б підтверджувала легенду, не знайдено. Натомість у Львівській науковій бібліотеці імені Стефаника зберігається карта Волині, видана 1769 року у Парижі і на якій значаться села Nietreba (Нетреба), Sziresewiec W. (Великі Цепцевичі), Totowic (Тутовичі) та інші. Якщо карта виготовлена у 1769-му, а матеріали до неї готувалися не один рік, то на той час село мало бути вже чималим поселенням. Отже, з заснування села легенда помиляється, а рік 1769-й – це рік першої письмової згадки про Нетребу.

Цілком імовірно, що село заснували вихідці з Тутовичів. Лівим берегом Горині проходив шлях із Литви на Волинь, через Пінськ, Дубровицю і Степань. Отже, селяни селились обіч дороги: над річкою, на землях у урочищі Нетреба, яке межує з подібними за назвою урочищами Потереби і Терebinи, а також Піщаниця, Струга та іншими.

Швидше всього, назву Нетреба село отримало від місцевості, на якій

Як бачимо, село не зростало, а кількість його жителів зменшувалася. З чим це пов'язано, наразі невідомо. Можливо, це наслідок епідемії і хвороб. Може, злиденне життя погнало наших односельців у чужі краї. Тому дехто із старожилів вважав село дуже молодим, адже на початку 20-х років минулого століття тут нараховувалося лише 19 хат.

НЕ МЕНШ цікаву згадку про Нетребу вчитав у книзі Олександра Цинкаловського «Materialy do pradziejow Wolynia i Polesia wolynskiego». У ній вказано, що в околиці села Нетреба Сарненського повіту, на підвищенні в урочищі Мак, знайдено середньовічне городище, майстерню крем'яних знарядь та фрагменти високої кераміки. Деякі з них зберігаються у фондах Державного археологічного музею у Варшаві.

А ось ще кілька цікавих маловідомих фактів з історичного минулого села. У березні 1711 року через Нетребу начебто проїжджав цар Петро I зі своєю дружиною Катериною. Петро I приїхав у Степань, пробув там два дні, відсвяткував Святе Благовіщення і відправився в Луцьк, а звідти – в Ізяслав, де проходили військові маневри. Так стверджує Максимович (Твори. Том 2. Стор. 358). А от автор статті «Містечко Степань», вміщеної у «Волинських губернських ведомостях» у 1855 році, №37, пише, що Петро I був у Степані в 1710 році в день Воскресіння Христового. Це засвідчує запис в актах. Зазначається, що Воскресіння Христове було тоді

Корост та Великі Цепцевичі. А у своїй праці пише, що за Нетребою, в урочищі Скочище, було «страшне місце»: «там щось лякає», «плескає в долоні», а тому селяни боялися ходити там вночі й поодиночі.

У ДАЛЕКОМУ минулому село хоч і потопало в зелені, проте садів майже не було, тільки понад дорогою та на межах росли могутні в'язи. Їх налічувалося по кілька штук біля кожної хати. І головне їх призначення – з молоді кори (лика) плести на зиму постолі, бо влітку майже всі ходили босі. Низькі вкриті солом'яні хати надавали селу не дуже привабливого вигляду. Виділявся лише покритий дерев'яною гонтою будинок єврей-крамаря Фройка.

Не кращим був і побут селян. Низькі хати мали тільки одну кімнату, яка водночас слугувала й кухнею, спальнею та гостинною. Майже четверту частину кімнати займала піч, даючи взимку притулок старим і дітям, а влітку на ній сушили гриби, ягоди та зерно. Долівка була земляна, помазана рудою глиною. Майже в кожній хаті меблі саморобні і дуже примітивні. У передній кутку понад стінами стояли лави, часто – просто широкі дошки, прибиті до обрізків колод. У тому ж кутку – стіл, а біля входу – полиця для посуду. Біля печі – дощаний настил: піл, на якому вночі спали, а вдень робили домашню роботу (дер-

дат філологічних наук Яків Пура у своїй праці з топоніміки стверджує, що назви Нетреба, Потереби, Терєбини, Терєбища, Терєбовля, Витереблене та інші пов'язані з поширенням колись словом «тереба» – корчуння дерев, кущів, готування ґрунту для посіву. Отже, назва Нетреба давньослов'янська і вказує на «погану місцевість», «не підготовлену для обробітку землю».

ЩЕ ОДНУ згадку про село знайдено в актах Бережницького парафіяльного костелу, де йдеться про заселення Волині польськими осадниками. Там зокрема зазначено, що перші поселення вихідців з Польщі почали з'являтися на початку XVIII століття в Бережниці, Ремчицях, Тутовичах, Трискинях та інших селах. У 1833 році вони об'явилися в Антонівці, у 1834-му – на Церквищах, після 1840-го – у Нетребі і слободі Суня.

Нетреба завжди була прилітним поселенням, і тільки з січня 1940 року, коли замість повітів та волостей на Рівненщині утворилися 30 районів, село мало власну сільраду, сільвиконком і підпорядкований їй хутір Церквища.

У середині 50-х років, після перенесення хуторів у село, Церквища знімаються з адміністративно-територіального обліку. Недовго проіснувала й Нетребська сільрада. Уже в 1959 році, після злиття нетребського колгоспу імені Чапаєва з Великоцепцевичським імені Шевченка, Нетреба підпорядковується Великоцепцевичській сільраді.

У ДАВНІХ часописах село згадується вкрай рідко. Не народились і не проживали тут видатні люди. Не відбувалися й великі військові та інші події. А щоб хоч трішки відстежити розвиток села, скористаємося статистикою минулих часів, яку вдалося відшукати.

Отож першу письмову згадку про село відносимо до 1769 року.

У 1886 році у присілку Нетреба було 135 жителів (у колонії Церквища – 139; у слободі Суня – 117; у Росохах – 11).

У 1904 році в д. Нетреба (так значиться у стародруку) 18 дворів і 102 жителі.

У 1909 році у присілку Нетреба 19 дворів і 90 жителів (у колонії Церквища – 10 дворів і 45 жителів; у слободі Переспа – 16 дворів і 104 жителі; у слободі Струга – 6 дворів і 24 жителі).

вважають більш точною, бо згідно з документами в 1711-му році Петро I дійсно був у Луцьку та Ізяславі.

Навесні 1834 року проїздом з Вільно на Волинь в селі побував польський письменник-публіцист Юзеф Ігнацій Крашевський. Там, у Вільно, разом з групою молоді він відбував покарання за участь в антиурядових гуртках. 2 лютого 1834 року Крашевський писав у листі до бабусі Софії Мальської, яка його виховала, що отримав паспорт на Волинь, але має намір заїхати до батькового знайомого в село Осова, аби той допоміг відвідати одну «значну бібліотеку». Ця бібліотека, що нараховувала 20 тисяч рідкісних книг, знаходилась у селі Городець в маєтку відомого бібліофіла і шанувальника мистецтва Антонія Урбановського.

У 1840 році у книзі «Vspomnienie Wolynia, Poliesia i Litwy» Ю. Крашевський детально описує свою подорож. На сторінках 20-21 сказано, що Цепцевичі – велика осада, а з боку Бережниці – громаддя курганів. На сторінках 22-24 описано урочище Скочище за селом Нетреба: «Гарне місце для малювання і роздумів. Горинь, затиснута берегами, плине внизу, а над нею звисають переплетені віти сосни, дуба, берези і ліщини...» Далі він переказує стару легенду про урочище, почуту від місцевого візника, який його віз. У наші дні цю легенду неодноразово друкували в газетах, проспектах екскурсиводів та у книзі Григорія Дем'янчука «Біля джерел». У кожній публікації вона зазнавала деяких змін, однак суть залишалася незмінною.

У 1899 році село відвідав етнограф В.А. Мошков, який збирав матеріали для Городецького музею барона фон Штейнгеля – одного з перших музеїв Волині. Він відвідав села Кричильськ,

Жили родинами, по дві-три і більше сімей в одній хаті. Люди були роздратовані; за кожну дрібницю виникали сварки. Їху жаліли самі для себе. Сало, як найкращий «делікатес», у жнива давали косарям, а взимку – заготівельникам дров. Решта зберігалась у дубових діжах під замками, ключі від яких носила господарка. Бувало, сало пожовкне, згіркне, на нього нападуть черви, але його триматимуть: «Хай заздять сусіди, що ми багаті!». Нам цієї логіки не зрозуміти.

На початку XX століття селяни займалися землеробством, однак були і дрібні ремісники. У селі налічувалося дві кузні, три млини та крамниця. Один водяний млин знаходився у Проваллі, другий – за селом, де нині влітку купаються селяни, а третій, вітряний, стояв на місці нинішньої школи. Торговим закладом на селі була крамарня єврея Фройка.

Села Нетреба і Тутовичі через річку Горинь з'єднував дерев'яний міст. На початку 50-х років його знесли, а річку почалося судноплавство. Школи в селі не було. У роки царизму діти заможніших селян відвідували Тутовицьку недільну школу. А коли наші землі відійшли до буржуазно-поміщицької Польщі, то в слободі Переспа поляки побудували семирічну школу. Вона мала три державні класні кімнати загальною площею 120 квадратних метрів і стільки ж приватних класів. У приватному будинку з трьох кімнат проживали троє вчителів-приватників. У початкових класах навчання було державне і безкоштовне, а далі – приватне і платне. Навчання йшло польською мовою, і в 1925 році до школи почали ходити 162 учні (з віддалі 1 кілометр – 80, 2 кілометри – 59, 3 кілометри – 23). У тогочасному довіднику вказується кількість дітей, які починали навчальний рік, однак через нестачу одягу та взуття не всі вони його закінчували. За весь час польського панування тільки двоє нетребівських учнів закінчили семирічну школу. Один із них – Микола Ничипорович Жученя.

Михайло СОРОКА.

На знімках:
– Катер на причалі в селі Нетреба.
– Подарунок для Нетребської школи.

(Закінчення
у наступному номері).

□ Край наш поліський

СЕЛО ІЗ ДИВО-НАЗВОЮ НЕТРЕБА

(Закінчення.
Початок у №38).

ВЛІТКУ 1943 року, під час Волинської трагедії, запалали польські поселення. Майже до тла згоріла і слобода Переспа. Залишився вцілілим тільки народний дім та напівзруйнованою – школа. Усе, що в ній залишилося після погрому, перевезли в Нетребу, в найбільший і спорожнілий будинок крамаря-єврея Фройка (всю його сім'ю стратили у володимирецькому гетто). Так було відкрито Нетребську початкову школу. Старожили згадують, з якою радістю діти бігли до школи: і ті, кому пора, і ті, що не змогли навчатися раніше. Це була школа, де вперше в історії села навчалися рідною мовою. І першим учителем був Микола Терешкович Котик. Цей юнак, дуже здібний, але без спеціальної освіти, прищеплював дітям любов до знань. У 1944 році фашисти, як заручника, кинули його з багатьма односельцями до сарненської в'язниці і стратили. Нині його ім'я викарбуване на гранітній плиті біля клубу у Великих Цепцевичах.

Потім вчителювали Леонід Миколайович Рибчинський та Володимир Жук. А в другій половині 40-х років у село направили двох молодих дівчат з педагогічною освітою – перших у селі комсомолок Марію Гаврилівну Лизунову і Марію Юхимівну Баткову.

Найбільший розквіт села припадає на 50-ті роки минулого століття. У село переселили хуторян, і в ньому з'явилися нові вулиці. Через Нетребу почав курсувати автобус Володимирець-Антонівка, а колгосп отримав нову техніку. Спочатку – вантажний автомобіль з державним номером ФМ 51-28, згодом – ще один з номером ТЮ 40-18. Були також два гусеничні трактори й колісний «Універсал», який

ними він часто приходив у школу, на поле та на ферму. Був і чудовий колектив художньої самодіяльності, виступи якого ставали для села справжнім святом. Неодноразово у клубі виступали ілюзіоністи, давали вистави лялькові театри. Щоразу це ставало подією для забитого поліського села. А ще Нетребу відвідували артисти і з нашої обласної філармонії, і з інших областей. У клубі встановили стаціонарну кіноустановку, і туди ж переїхала бібліотека, яка раніше розміщувалась то в одній, то в іншій селянській хаті (востаннє – в хаті Стаха Чешейка).

У ці ж роки збудували колгоспну контору, яка до цього знаходилася в хаті Анастасії Мацелик. Тут же розмістилась і Нетребська сільрада (нирні – фельдшерсько-акушерський пункт, який раніше займав одну з кімнат у Карпа Марковця, а потім – у Ничипора Жучені). Крім цього, збудували паровий млин (мірошником працював Кузь-

ництва та з мовчазної згоди колгоспників. У клуб з концертами приїздили вже не в Нетребу, а лиш у Великі Цепцевичі. А чергове пожвавлення в селі сталось у другій половині 60-х років, коли до 50-річчя Жовтневої революції через село проклали шосейну дорогу Антонівка-Бережниця і збудували автобусну зупинку. Почалося регулярне автобусне сполучення з райцентрами Володимирець та Сарни, а відтак – і з обласним центром. До цієї ж дати посадили сільський парк. Він займав площу від магазину «Клен» до автобусної зупинки. На жаль, було посушливе літо, дерева ніхто не поливав, і вони всохли.

У 1978 році на місці колишнього колгоспного двору збудували тваринницький комплекс по вирощуванню нетелів (його адміністративно-побутовий корпус став першою двоповерховою будівлею в селі). У 1989 році у цьому приміщенні змонтували сільську АТС – і

слугували приводом для створення льонобилки та інших сільгосп-агрегатів. Зазвичай на гусеничних тракторах працювали трактористи Роман Маслянчук та Іван Сорока, а на колісному – Дмитро Маслянчук. У колгоспі були також два парові колісні двигуни-локомотиви, що працювали на дровах. Один із них, на якому машиністом був Микола Сосойович Якименко, приводив у дію циркулярку (коли збудували млин – то й млина). А другий використовували сезонно з льонопереробним агрегатом ТЛ-40 або зерномолотаркою. Встановлений на ньому паровий гудок сповіщав про початок роботи, перерву на обід і кінець обідньої перерви.

У середині 50-х років дала струм колгоспна електростанція, яка працювала на березових дровах. Збудували її з цементно-піщаних блоків-пустаків за селом, на місці колишньої старої кузні. Лампочки в оселях і на вулиці світилися від смеркання до 24-ї години ночі і з 6-ї ранку до видноти. А після під'єднання села до державної електромережі приміщення електростанції переобладнали під сільську лазню. Донині воно не збереглося.

У ту вже далеку пору село радіофікували від антонівського радіовузла. Працювали радіоточки від 6-ї до 11-ї ранку і від 18-ї до 24-ї вечора. Навпроти клубу, над річкою, на стовпі висів репродуктор-«колокол» потужністю 10 ват. А в 1952-53 роках побудували клуб за сучасним, як на той час, типовим проектом. У село зрідка приїздила кінопересувка, і кіно демонстрували на спортивному майданчику біля старої школи (нині – обійстя Ковеньків). Екраном слугувала оштукатурена шкільна стіна, а сиділи на принесених із дому стільцях та ослінчиках. Демонструвалися кінофільми «Тарзан», «Ніч перед Різдом», «В степах України», «Звезда» та інші. Першим завклубом був Гриша по прізвиську Циган (прізвища ніхто не пам'ятає). Поселився він із дружиною та дітьми у старій хаті біля школи. Раніше в одній кімнаті тут був магазин, потім – молочарня. Ця будівля не збереглася, зате запам'яталося, що завклубом гарно грав на багатьох інструментах, включаючи акордеон і баян. З

ма Іваницький) і туди ж перевезли лісопилну циркулярку. Збудували новий пункт первинної переробки льону і встановили льонопереробний агрегат ТЛ-40, а для тріпання льону – колесо Санталова. Це значно полегшило жіночу працю і дало колгоспові значні прибутки. Збудували дитячі ясла (нині тут бібліотека) і нову контору з сільрадою. А коли стару школу визнали аварійною, діти стали навчатись у конторській залі засідань.

КІЛЬКА разів Нетребу намагалися перейменувати. Перший раз – на Чапаєвку (від назви колгоспу імені Чапаєва), а потім – на Горинське. Обидві назви проіснували недовго. У першому випадку колгосп імені Чапаєва перестав існувати, а в другому, після укрупнення Володимирецького та Дубровицького районів, з'ясувалося, що село з подібною назвою вже існує. З 1959

село телефонізували. А під час розпаду СРСР заасфальтували дорогу до Антонівки та кілька вулиць в селі. Після розпаду Радянського Союзу розпався і колгосп імені Шевченка. У селі створили КСП «Горинь». Та коли за президентства Леоніда Кучми по всій Україні почали зупинятись і розкрадатися заводи, фабрики і колгоспи, не обминула ця доля і Нетребське сільгоспідприємство. Його ліквідували, як збиткове: селяни залишилися без роботи, а землі позаростали.

У 2008-2009 роках розібрали і розікрали майже нові приміщення тваринницького комплексу. А у 2010 році рознесли по цеглині і двохповерхову контору з водяним опаленням, водопроводом та каналізацією. На запит редакції газети «Вільне слово» з Володимирецької райдержадміністрації

року, після другого об'єднання колгоспів імені Шевченка й імені Чапаєва (перше укрупнення відбулося в 1951 році), село потроху стало занепадати. Ліквідували сільраду, і село стало бригадним. Вивезли у Великі Цепцевичі всю сільськогосподарську техніку, згодом – і млин з пилорамою. Пізніше розкидали та продали сільську лазню і дерев'яну контору колишнього колгоспу. Дійшла черга і до знесення та продажу дитячих ясел (лише завдяки наполегливості завбібліотекою Івана Катрука, який звертався в різні інстанції), ясла передали під сільську бібліотеку. Уся ця руйнація відбувалася за вказівкою колгоспного керів-

надійшла відписка, що все майно роздали на паї колгоспникам. Але пройдіться селом, зазирніть у двори колишніх колгоспників – ніде не побачите, щоб у когось «під тином» валялися багатотонні залізобетонні конструкції корівників чи інших приміщень. Вони селянам просто зайві.

Розікрали! Тож будемо сподіватися, що ті горе-господарники ще відповідатимуть за свої дії. Бодай морально.

Михайло СОРОКА.

На знімках:
 - Свято-Різдва-Богородичний храм у Нетребі;
 - Урочище Скопище неподалік Нетреби.